

TROJÍ ODPOVĚDNOST SOUČASNÝCH KNIHOVNÍKŮ

František Zajíček

Úvod

Téma odpovědnosti není příliš populární. I když mnozí mohou souhlasit s existencí hmotné odpovědnosti, málokdo připouští, že existuje také morální odpovědnost. Jsem přesvědčen, že ji v profesní oblasti máme i my, knihovníci a informační pracovníci, a že platí bez ohledu na velikost knihovny, ve které pracujeme, bez ohledu na její oborové zaměření, personální vybavení i kapacitní vytížení.

Po rozpadu „jednotné soustavy knihoven“ jsme se náhle octli ve fázi transformace knihoven. Kromě přežívajícího tlaku na omezování finančních prostředků na činnost knihoven se do naší každodenní praxe začínají zcela konkrétně promítat i důsledky změněných knihovnických paradigmat. Jejich přijetí je mnohdy obtížné zvláště pro zástupce velkých knihoven typu SVK. I když jsou ochotni připustit, že žádná knihovna nemůže ve svých fondech shromáždit veškerou odbornou tiskovou produkci, jen neradi přijímají myšlenku, že knihovny jsou zde pro uživatele a nikoliv naopak.

Tři okruhy knihovnické odpovědnosti pramení právě z těchto skutečností. Ve vztahu k uživatelům se odvíjejí jednak z jejich konkrétních informačních požadavků (žádostí o získání dokumentu), dále z jejich potenciálních informačních potřeb (požadavků na informace) a rovněž z informačního prostředí knihovny.

1 Informační požadavky uživatelů

Z hlediska plnění poslání knihovny v oblasti zpřístupňování dokumentů představují úroveň konkrétní, operativní. Neznamená to však, že podmínky pro uspokojování požadavků uživatelů nemají být vytvářeny koncepčně.

Požadavky uživatelů na dokumenty se uspokojují na základě vlastního fondu. Knihovna tedy musí znát, měnit a řídit zaměření budování vlastních fondů, knihovníci musí vědět jak se mění spektrum uživatelských požadavků.

Současně je třeba dokázat i v našich podmínkách realizovat významný rys současného zahraničního knihovnictví, tj. zásadu „ať se uživatel obrátí na kteroukoliv knihovnu, je povinna – je v jejím zájmu – vyřešit, uspokojit jeho informační požadavek, žádost o výpůjčku“.

O uživateli z vlastní organizace to mělo v minulosti platit beze zbytku vždy a prostřednictvím meziknihovních výpůjčních služeb pro ně byly běžně obstarávány dokumenty z fondů jiných knihoven. V současných tržních podmínkách by se však i v našem knihovnictví měla projevit „konkurence“ a „boj o uživatele“. V tomto stadiu by měla definitivně zaniknout „poradensko – distribuční“ role knihoven, kdy po informaci „nemáme“ v lepším případě následovalo doporučení, na kterou knihovnu by se uživatel mohl obrátit o vyřešení svého požadavku.

Právo všeobecné dostupnosti informací tedy lze naplňovat na kvalitativně podstatně vyšší úrovni a to i formou placených služeb, které budou na základě vlastního knihovního fondu (toho, „co máme“) poskytovány na vysoké profesionální úrovni.

První okruh odpovědnosti tedy lze formulovat tak, že „knihovník musí učinit maximum pro to, aby šla informace (dokument) za uživatelem, nikoliv naopak“. Nejschopnější knihovny již dokazují, že to pro ně nemusí být z ekonomického hlediska nezajímavé.

2 Informační potřeby uživatelů

Z pohledu knihovny lze hovořit o úrovni koncepční, protože zahrnuje především okruh referenčních zdrojů; z pohledu knihovníka o taktické, protože sem patří také vědomosti, zkušenosti a případně i styky a kontakty knihovníka.

Pokud si uvědomíme, že pro uživatele je mnohem důležitější získat informaci o existenci určitého dokumentu, než jej reálně vlastnit, pochopíme potřebu transformace klasických knihoven do podoby moderních informačních středisek. Samozřejmě, že v případě potřeby získání přístupu k originálnímu dokumentu (vyžádání z příslušné knihovny nebo databáze) musí být knihovna schopna poskytnout uživateli i tuto službu.

Z pohledu knihovníků by přitom neměly vzniknout obavy o zánik funkčních knihovnických míst. Spíše půjde o zánik funkce „čistého“ knihovníka, a to nejen v odborných, vysokoškolských a vědeckých knihovnách, ale dokonce i v lidových.

I ve veřejných knihovnách tedy existuje dosti značný prostor pro transformaci: provozování mnohých neefektivních činností a služeb lze ukončit a místo nich zavádět nové potřebné informační služby. Na základě znalosti (nebo odhadu) informačních potřeb uživatelů již v našich knihovnách vznikají mnohé vlastní dokumentografické i faktografické informační databáze, jiné na disketách nebo kompaktních discích jsou nakupovány a rovněž využívány k uspokojování informačních potřeb uživatelů.

Také v ostatních knihovnách půjde o placené služby provozované na základě toho, „co umíme“. Opodstatněnost tohoto trendu dokazují odchody

z knihoven a úspěšnost mnoha našich bývalých spolupracovníků v soukromé informačně podnikatelské sféře.

Knihovnická odpovědnost v tomto ohledu spočívá v tom, abychom návštěvníky knihoven přestali chápat jako čtenáře a snažili se jim poskytovat pestrout nabídku informačních služeb bez ohledu na to, co obsahuje knihovní fond naší vlastní knihovny.

3 Informační prostředí knihovny

Z hlediska cílů jde o úroveň strategickou či systémovou, zahrnující vazby knihovny na její systémové okolí. Je všeobecně známo, že knihovny fungují v mnoha resortech a knihovnický zákon o jednotné soustavě z roku 1959, i když nefunkční, stále platí. To, že postupně ustaly diskuse kolem jeho novelizace nebo náhrady, podle mého názoru potvrzuje opodstatněnost třetí složky knihovnické odpovědnosti: domnívám se, že se očekává nebo předpokládá zapojení se knihoven do spolupráce při vytváření a využívání moderních informačních prostředků a technologií, kterými jsou síťové prostředí, souborné katalogy, sdílená katalogizace atd.

Kromě odpovědnosti za spolupráci (rozšíření objemu informací a zvýšení pravděpodobnosti nalezení informací či dokumentů v tuzemských knihovnách) bude hrát stále větší roli i hledisko časové a ekonomické. V souvislosti s vystavením dat o vlastním knihovním fondu v souborném katalogu ponese také mnohem větší odpovědnost za jejich kvalitu, neboť výsledky naší práce budou zviditelněny široké knihovnické i uživatelské veřejnosti.

Při současné široké nabídce a snadné dostupnosti moderních informačních technologií nabývá na důležitosti také odpovědnost za průběžné vzdělávání knihovníků. Nové informační zdroje nelze využívat bez vědomí o jejich existenci, ale hlavně bez schopnosti bezproblémově s nimi komunikovat. S tím je spojena i vzrůstající odpovědnost za výchovu uživatelů odborných informací a služeb.

V oblasti veřejného knihovnictví dotovaného ze státních zdrojů k tomu současně přistupuje i odpovědnost za to, aby nabídka služeb uživatelům byla vytvářena jako výstup z integrovaného, koordinovaného a účelně budovaného komplexu činností a služeb knihovnických a informačních institucí příslušného regionu. Jednou z možných cest přiblížení se k tomuto cíli je např. zapojení knihovníků prostřednictvím kolektivního členství svých knihoven do profesní organizace SKIP, která se může stát platformou pro zdokonalování regionální spolupráce mezi různými typy knihoven.

Současná etapa rozvoje našeho knihovnictví je v jistém ohledu vyjímečná a neopakovatelná, protože právě nyní se u nás rozhoduje o interpretaci nových katalogizačních pravidel, o struktuře záznamu v souborném katalogu CAS-LIN o standardech pro výměnu dat mezi automatizovanými knihovnickými

systemy apod. Na míře chápání naší spoluodpovědnosti a angažovanosti, na tom „jací jsme“, bude do značné míry záviset informační prostředí našich knihoven a kvalita fungování našich knihovnických služeb jako celku.

4 Závěr

Často žehráme na nízkou prestiž knihovnické profese. Musíme si však uvědomit, že její úroveň vždy byla a bude závislá na tom, jak knihovníka vidí a hodnotí uživatelé. Kromě toho se prestiž buduje zezdola na základě maximálního úsilí o co nejdokonalejší uspokojení každého uživatelského požadavku. Jsem přesvědčen, že teprve tehdy, když všichni přijmeme svůj podíl ve všech dimenzích naší knihovnické odpovědnosti, budeme schopni vydobýt si ve společnosti odpovídající postavení.